

10. *Microrrhinum* (ENDL.) FOURR. – hledíček *)

Microrrhinum (ENDLICHER) FOURREAU Ann. Soc. Linn. Lyon, ser. n., 17:127, 1869. – Syn.: *Linaria* MILL. sect. *Microrrhinum* ENDL. Gen. Pl. 1:673, 1839. – *Linaria* MILL. group *Chaenorhinum* DC. in LAM. et DC. Fl. Franç., ed. 3, 5:410, 1815 p. p. – *Chaenorhinum* (DC.) REICHENB. Consp. Regn. Veg. 123, 1828 p.p.

Poznámka: V novější literatuře (SPETA 1980, MIKOLÁŠ 1997) je navrženo rozdělení širěji pojímaného rodu *Chaenorhinum* na základě řady anatomických i morfologických znaků (např. tvar kalicha, koruny, ostruhy, stavba tobolky) do 2 samostatných rodů. V tom případě rod *Chaenorhinum* zahrnuje vytrvalé druhy, které jsou rozšířené ve Středozeří a z. Asii a do stř. Evropy prakticky nezasahují, zatímco rod *Microrrhinum* obsahuje pouze jednoleté druhy, z nichž *M. minus* má rozsáhlý areál, zabírající skoro celou Evropu.

Lit.: ROTHMALER W. (1943): Zur Gliederung der Antirrhineae. Feddes Repert. 52:16–39. – CHAMPAGNAT M. (1952): Remarques caryologiques et génétiques sur quelques *Chaenorhinum* du groupe minus. Bull. Soc. Bot. Fr. 99:301–304. – LOSA ESPAÑA T. M. (1963): Especies Españolas del genero *Chaenorhinum* Lange. Anal. Inst. Bot. Cavanilles 21:545–566. – FERNANDES R. B. (1971): Notes taxonomiques sur le genre *Chaenorhinum* (DC.) Reichenb. (Scrophulariaceae). Bot. J. Linn. Soc. 64:215–229. – DAVIS P. H. (1978): Materials for a flora of Turkey. XXXV. Primulaceae and Scrophulariaceae. Not. Roy. Bot. Gard. Edinburgh 36:1–22. – SPETA F. (1980): Die Gattungen *Chaenorhinum* (DC.) Reichenb. und *Microrrhinum* (Endl.) Fourr. im östlichen Teil ihrer Areale (Balkan bis Indien). Stapfia 7:1–72. – ARNOLD R. M. (1982): Floral biology of *Chaenorhinum minus* (Scrophulariaceae) a self-compatible annual. Amer. Midl. Natur. 108:317–324. – SUTTON D. A. (1988): A revision of the tribe Antirrhinae. London and Oxford. – MIKOLÁŠ V. (1997): *Microrrhinum litorale* (Bernh. ex Willd.) Speta, a new species in the flora of Slovakia and Czech Republic. Thaiszia 7: 41–50.

Jednoleté byliny. Listy jednoduché, celokrajné, krátce řapíkaté, v dol. části lodyhy vstřícné, v hor. části střídavé, žilnatina zpeřená. Květenství hrozen nebo lata, s listeny, někdy květy jednotlivé v úžlabí listenů. Kalich 5četný, hluboce členěný, souměrný; koruna dvoupyská, tlamatá (dol. pysk nepřiléhající k hornímu), s krátkou vakovitou ostruhou, korunní cípy ± okrouhlé; tyčinek 5, z toho 4 fertillní, dvoumocné (postranní kratší než dolní), přirostlé ke koruní trubce, pátá přeměněná ve staminodium, prašníky se splynulými prašnými váčky; čnělka tenká s mírně ztloustlou, hlavou, nezřetelně dvouklanou bliznou, semeník vejcovitý, s nestejnými pouzdry, na bázi s jedním nektáriem. Tobolky s tenkými stěnami, otevírající se 2–3 apikálními štěrbinami nebo víčkem, dol. pouzdro větší než horní a s více semeny. Semena v obrysu eliptická nebo podlouhlá, asi s 12 přerušovanými podélnými žebry nebo křídly, někdy žebnatě síťnatá, tmavohnědá, žebra hladká nebo se skulpturou, plošky mezi žebry papilózní. – Celkem asi 8 velmi podobných druhů, rozšířených od s. Afriky po s. Evropu a z. Asii, s těžištěm ve Středozeří, u nás dosud zjištěny dva blízké příbuzné druhy.

- 1a Květní stopky 3–4× delší než kalich, za plodu (5–)8–20 mm dl.; koruna světle fialová; tobolky stejně dlouhé jako kalich ..... 1. *M. minus*
b Květní stopky nanejvýš 2× delší než kalich, za plodu 3–9 mm dl.; koruna světle modrofialová; tobolky kratší než kalich ..... 2. *M. litorale*

1. *Microrrhinum minus* (L.) FOURR. – hledíček menší Tab. 54/2

Microrrhinum minus (LINNAEUS) FOURREAU Ann. Soc. Linn. Lyon, ser. n., 17:127, 1869. – Syn.: *Antirrhinum minus* L. Sp. Pl. 617, 1753. – *Linaria viscida* MOENCH Meth. Pl. 524, 1794, nom. illeg. – *L. minor* (L.) DESF. Fl. Atl. 2:46, 1798. – *Chaenorhinum minus* (L.) LANGE in WILLK. et LANGE Prodr. Fl. Hisp. 2:577, 1870. – *C. viscidum* (MOENCH) SIMK. Ascher-son-Festschr. 234, 1904, nom. illeg.

Exsikáty: Fl. Exs. Reipubl. Social. Českoslov., no 1468. – PETRAK Fl. Bohem. Morav. Exs., no 82. – TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 1083. – Extra fines: CALLIER Pl. Herzeg. Exs., no 123. – CALLIER Fl. Siles. Exs., no 1314. – Fl. Exs. Distr. Bacov., no 326. – Fl. Hung. Exs., no 450. – Fl. Neerl. Exs., no 582. – Fl. Rom. Exs., no 1323. – Fl. Siles. Exs., no 292. – Gerb. Fl. SSSR, no 3788. – HAYEK Fl. Stir. Exs., no 660. – Herb. Fl. Ross., no 472. – MAGNIER Fl. Selecta Exs., no 2261. – Pl.

Britan. Exs., no 30. – REICHENB. Fl. Germ. Exs., no 624. – Reliq. Maill., no 1504. – SCHULTZ Herb. Norm., no 1634 (ut *Linaria praetermissa* DELASTRE). – Rośl. Polsk., no 561. – SENNEN Pl. Esp., no 6311. – WILLKOMM Iter Hisp. Secund., no 573a.

Jednoleté byliny. Lodyha přímá nebo vystoupavá, 5–25(–40) cm vys., bohatě větvená, hustě žláznatě chlupatá. Listy téměř přisedlé, kopinaté až čárkovitě kopinaté, 5–35 mm dl., 1–5(–8) mm šir., celokrajné, na vrcholu tupé, žláznatě chlupaté. Květenství tvořeno souborem terminálního a postranních hroznů, volné, květní stopky přímé nebo obloukovité, 3–20 mm dl., za plodu 10–20 mm dl., za květu 3–4× delší než kalich, podepřené listeny. Kalich 5cípý, (2–)3–5

*) Zpracoval V. Grulich

mm dl., žláznatý, kališní cípy čárkovité, tupé, za plodu zvětšené; koruna tlamatá, delší než kalich, (3–)6–9 mm dl., světle fialová, v ústí žlutavá, dol. pysk téměř plochý, neuzavírající zcela ústí koruny, ostruha 1,5–2,5 mm dl. Tobolky podlouhle vejcovité až téměř kulovité, 3–6 mm dl., ± stejně dlouhé jako kalich, uvnitř s tenkou přehrádkou. Semena černohnědá, 0,5–0,8 mm dl., s hladkými nebo drobně zoubkovanými žebry. VI–IX. Tf. Autogam.

$2n = 14$ (extra fines)

Variabilita: Na rostlinách z ČR byla podchycena pouze variabilita ovlivněná vnějšími podmínkami, jako např. ve velikosti a větvení rostlin nebo v intenzitě odění, která nemá významnější taxonomickou hodnotu; např. var. *viscidum* (SIMK.) HAYEK zahrnuje bohatěji větvené a intenzivněji oděné rostliny s dlouhými květními stopkami. Větší význam má variabilita barvy květů, velikosti kalicha, koruny, tobolek a semen. Na základě rozdílů v těchto znacích byly odlišeny taxony v hodnotě drobných druhů, jako např. *M. klokovii* (KOTOV) SPETA (= *Chaenorhinum minus* subsp. *anatolicum* DAVIS) a *M. idaem* (RECH. fil.) SPETA, které však na našem území nebyly zjištěny.

Ekologie a cenologie: Místa s nezapoje- nou vegetací, např. okraje komunikací, úhory, polní kultury, navážky zeminy, šterku nebo škváry, dna lomů apod. Na nevyvinutých, často lehčích půdách různé půdní reakce, zpravidla na místech chudších humusem a dusíkem, ve slunných polohách nebo v mírném polostínu. Pravděpodobně je odolný vůči běžně používaným herbicidům. Nejčastěji ve společenstvech svazů *Stipion calamagrostis* (diagnostický druh), *Salsolion ruthenicae* (zejména ve společenstvu *Chaenorhino-Chenopodietum botryos* SUKOPP 1972), *Dauco-Melilotion*, *Bromo-Hordeion murini* a *Sherardion*.

Rozšíření v ČR: V termofytiku a mezofytiku na celém území roztroušeně až hojně, výjimečně zasahuje až do oreofytika, kam je zřejmě jen přechodně zavlékán. Vzhledem k charakteristické ekologii se na mnohých lokalitách objeví pouze dočasně, ale ve většině fyt. o. termofytika a mezofytika se pravděpodobně udržuje stále. Od planárního do suprakolinního, výjimečně až do montánního stupně (max.: Krkonoše, bufet Na rozcestí, 1350 m; Šumava, mezi Novým Brunstem a Šmauzami u Železné Rudy, 1000 m).

T: ve všech fyt. o. roztr. – M: pravděpodobně ve většině fyt. o. [chybějí údaje z fyt. o. 22. Halštr. vrch., 23. Smrč., 26. Čes. les, 43. Votic. vrch., 44. Mileš. střed., 50. Luž. hory, 52. Ral.-bez. tab., 58. Sud. mezih., 59. Orl. podh., 60. Orl. opuky]. – O: 85. Kruš. hory (České Hamry; Loučná, kóta Na vrších),

88. Šum. (Hamry; Nový Brunst – Zadní Šmauzy; Nová Pec), 91. Žďár. vrchy (vz.), 97. Hr. Jes. (Heřmanovice), 99. Mor.-sléz. Besk. (Valašská Bystřice, Tisňavy).

Celkové rozšíření: Téměř celá Evropa na východ po stř. Rusko (chybí pouze na některých ostrovech ve Středoze- mří, např. na Baleárech, Korsice a Sicílii, a v Atlantském oceánu, např. na Faerských ostrovech, na Islandu a na Špicberkách), dále roste v s. Africe, v Turecku, Libanonu a na Kavkaze. Rozšíření v s. Evropě (např. ve Skandinávii) má druhotný charakter. Sekundární výskyt byl podchycen rovněž v Severní Americe.

2. *Microrrhinum litorale* (WILLD.) SPETA – hledíček pobřežní

Microrrhinum litorale (BERNHARDI ex WILLDENOW) SPETA Candollea 32:144, 1977. – Syn.: *Linaria litoralis* BERNH. ex WILLD. Enum. Pl. Hort. Berol. 641, 1809. – *Chaenorhinum litorale* (WILLD.) ROUY Naturaliste 24:190, 1882.

Jednoleté byliny. Lodyha přímá, bohatě větvená, 30–50 cm vys., v hor. části hustě žláznatě chlupatá. Listy podlouhlé až kopinaté, (10–)20–30 mm dl., (1,5–)3,0–5,0(–9,0) mm šir., tmavě zelené, na bázi klínovité, na vrcholu tupě špičaté. Květenství terminální, dosti husté hrozny, listeny (2,5–)8,0–25,0 mm dl.; květní stopky v době květu 2–3(–8) mm dl., za plodu 3–9 mm dl., za květu asi 1–2× delší než kalich. Kališní cípy čárkovité, za květu (3,0–)4,0–4,5(–5,0) mm dl., stopkatě žláznaté, po odkvětu se zvětšující; koruna 6,5–8,0(–9,0) mm dl., modrofialová nebo bělavá, ostruha vakovitá, 1,5–2,0 mm dl. a 0,7–1,3 mm šir., nejširší u báze. Tobolky vejcovité, 4–5(–7) mm dl., 3,5–5,0 mm šir., kratší než kalich, spodní pouzdro větší než svrchní. Semena (0,8–)0,9–1,1(–1,2) mm dl., 0,45–0,60(–0,80) mm šir., tmavě hnědá, s podélnými papilnatými žebry. VII–IX. Tf.

$2n = 42$ (extra fines)

Ekologie a cenologie: Kolejiště, narušená vlhká místa s neúplně zapojenou vegetací, na šterkovitých půdách. Ve společenstvech blízkých svazu *Dauco-Melilotion*.

Rozšíření v ČR: Na území ČR není původní. Dosud byl zjištěn pouze na 2 blízkých lokalitách na sv. Moravě v nadmořské výšce ca 350 m. Doposud byl ve stř. Evropě přehlížen, dá se předpokládat, že bude zjištěn i na dalších lokalitách. – Mapy: MIKOLAŠ 1997:48.

M: 84. Podbesk. pah. (Třinec).

Celkové rozšíření: Východní pobřeží Jaderského moře, od Terstu v Itálii, ve Slovinsku, Chorvatsku, Bosně a Hercegovině a v Černé Hoře, výskyt v Albánii je nejistý. Sekundárně na řadě dalších lokalit v sv. Itálii, Rakousku, na Slovensku a v ČR. Vzhledem k dosavadnímu přehlížení se zdá, že adventivní rozšíření bude pokrývat i další území.

Tab. 54: 1 *Misopates orontium*, 1a – květ. – 2 *Microrrhinum minus*, 2a – květ. – 3 *Antirrhinum majus*, 3a – dolní listy, 3b – květ.

